

GST संबंधित कायदे बनवण्याचे राज्यांचे अधिकार

- सर्वोच्च न्यायालयाने लोकशाहीच्या कल्याणासाठी "सहकारी संघराज्यवाद (Cooperative Federalism)" चे महत्त्व पटवून देणाऱ्या एका निकालात असे म्हटले आहे की, वस्तू आणि सेवा करावर (जीएसटी) कायदे करण्यासाठी केंद्र आणि राज्य विधिमंडळांना "समान, एकाच वेळी आणि अद्वितीय अधिकार (**equal, simultaneous and unique powers**)" आहेत आणि जीएसटी कौन्सिलच्या शिफारसी त्यांना बंधनकारक नाहीत.
- केंद्र सरकार भारतीय आयातदारांकडून सागरी वाहतुकीवर एकात्मिक वस्तू व सेवा कर (Integrated Goods and Services Tax - IGST) आकारू शकत नाही, या गुजरात उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाला दुजोरा देताना सर्वोच्च न्यायालयाने हा निर्णय घेतला आहे.
- वस्तूची आयात झाल्यास देण्यात येणारा सागरी मालवाहतुकीवरचा जीएसटी (**GST on ocean freight paid**) घटनाबाह्य असल्याचे सर्वोच्च न्यायालयाने म्हटले आहे.

काय आहे सुप्रीम कोर्टाचा निर्णय? (What is the SC Ruling?)

- केंद्र आणि राज्ये जीएसटी कायदा बनवताना "स्वायत्त, स्वतंत्र आणि अगदी प्रतिस्पर्धी एकक (autonomous, independent and even competing unit)" आहेत. फेडरल युनिट्सच्या एकात्मिक दृष्टीकोनामुळे सहकारी संघराज्यवादाला संगमरवरी केक फेडरॅलिझमप्रमाणे (Cooperative federalism is treated like a marble cake federalism) वागवले जाते.
- जीएसटी कौन्सिलच्या शिफारशी या केंद्र आणि राज्यांचा समावेश असलेल्या सहयोगी संवादाचे फलित (**product of a collaborative dialogue**) आहेत. ते शिफारसकारी (recommendatory in nature) स्वरूपाचे असतात.
- शिफारशींचे फक्त एक प्रेरक मूल्य आहे. जेव्हा केंद्र आणि राज्यांना GST वर कायदा करण्यासाठी समान अधिकार दिले जातात तेव्हा त्यांना बंधनकारक मानणे वित्तीय संघराज्यवादात व्यत्यय आणेल.
- राज्यघटनेतील कलम २४६ अ (जे राज्यांना जीएसटीच्या संदर्भात कायदे करण्याचा अधिकार देते) हे केंद्र आणि राज्यांना "समान एकक" म्हणून संबोधते यावर भर देते.
- हे जीएसटीवर कायदे करण्यासाठी एकाच वेळी (केंद्र आणि राज्यांवर) अधिकार प्रदान करते.
- जीएसटी परिषदेची स्थापना करताना कलम 279A मध्ये अशी कल्पना करण्यात आली आहे की, केंद्र किंवा राज्ये प्रत्यक्षात दुसरे यावर अवलंबून नाहीत.
- वस्तू आणि सेवा कर कायदा, 2017 (जीएसटी कायदा) मध्ये अशा कोणत्याही तरतुदी नाहीत ज्यात केंद्र आणि राज्यांनी तयार केलेल्या कायदांमध्ये विरोधाभास आहे अशा परिस्थितींना सामोरे जावे लागते आणि जेव्हा जेव्हा असे प्रसंग येतात तेव्हा त्यांना योग्य सल्ला देणे GST परिषदेचे काम आहे.

सहकारी आणि स्पर्धात्मक संघराज्य (Cooperative and Competitive Federalism)

सहकारी संघराज्यवाद :

- केंद्र आणि राज्ये यांचे सह संबंध (horizontal relationship) आहेत, जेथे ते व्यापक सार्वजनिक हितासाठी "सहकार्य" करतात.
- राष्ट्रीय धोरणे तयार करणे आणि त्यांची अंमलबजावणी करण्यात राज्यांचा सहभाग सक्षम करणे हे एक महत्त्वाचे साधन आहे.
- राज्यघटनेच्या अनुसूची सातमध्ये नमूद केलेल्या बाबींवर संघराज्य आणि राज्ये एकमेकांना सहकार्य करण्यास घटनात्मकदृष्ट्या बांधील आहेत.

स्पर्धात्मक संघराज्यवाद :

- केंद्र आणि राज्य सरकारांचे संबंध उभे (**vertical**) असून राज्य सरकारांमधील आडवे (**horizontal**) आहेत.

- स्पर्धात्मक संघराज्यवादाच्या या कल्पनेला १९९० च्या दशकातील आर्थिक सुधारणांनंतर भारतात महत्त्व प्राप्त झाले.
- मुक्त-मार्केट अर्थव्यवस्थेत, राज्यांच्या देणग्या, उपलब्ध संसाधने आणि त्यांचे तुलनात्मक फायदे या सर्वांमुळे स्पर्धेची भावना निर्माण होते. तथापि, वाढत्या जागतिकीकरणामुळे राज्यांमधील विद्यमान असमानता आणि असमतोल वाढला आहे.

- स्पर्धात्मक संघराज्यात राज्यांनी फायद्यासाठी आपापसात आणि केंद्राशीही स्पर्धा करणे आवश्यक आहे.
- निधी आणि गुंतवणूक आकर्षित करण्यासाठी राज्ये एकमेकांशी स्पर्धा करतात, ज्यामुळे प्रशासनात कार्यक्षमता वाढते आणि विकासात्मक क्रियाकलाप वाढतात.
- स्पर्धात्मक संघराज्य हा भारतीय संविधानाच्या मूलभूत रचनेचा भाग नाही. तो कार्यकारी अधिकाऱ्यांचा निर्णय आहे.

वस्तु आणि सेवा कर म्हणजे काय?

- जीएसटी हा एक सर्वसमावेशक, बहु-स्तरीय, स्थान आधारित कर आहे, जो प्रत्येक मूल्यवर्धितवर आकारला जातो.
- जीएसटी हा संपूर्ण देशासाठी एक अप्रत्यक्ष कर आहे.
- जीएसटी परिषद ही निर्णय घेणारी महत्त्वाची संस्था आहे जी जीएसटीसंदर्भात सर्व महत्त्वाचे निर्णय घेईल.

पुढील मार्ग

- या निर्णयामुळे न्यायालयीन पुनरावलोकनाच्या अधीन असलेल्या जीएसटी अंतर्गत तरतुदींचे स्वरूप बदलू शकते.
- जीएसटी कौन्सिलच्या शिफारशींना केवळ प्रेरक मूल्य आहे, असे स्पष्टपणे मानण्यासाठी न्यायालय पुढे सरसावले आहे, त्यामुळे जीएसटी परिषदेच्या शिफारशींवर आधारित अशा तरतुदींच्या घटनात्मकतेला आव्हान देऊन न्यायालयीन पुनरावलोकनाच्या अधीन असलेल्या तरतुदींबाबत व्यावहारिक दृष्टिकोन निर्माण होईल.